

Nebezpečná záměna užitečnosti a základního lidského dobra

Roman Cardal

28. marca 2023 ✚ Spoločnosť ✚ CZ, Filozofia

Problém určování užitečnosti

Každému je jasné, že lidské myšlení prochází v dějinách vývojem. Problém spočívá v tom, jak tento nepopíratelný vývoj interpretovat. Záleží na perspektivě, z níž tuto otázku zodpovídáme. Rozvíjení lidského myšlení se projevuje pokrokem v jednotlivých oblastech poznání. Je přitom však nutné uplatnit *nezbytné rozlišení*.

Ilustračný obrázok – Clifford Berryman (1869–1949), *Očakávanie drsnej plavby*, politická karikatúra

zdroj: picryl. com

V přírodních a obecně v empirických vědách jde hlavně o kumulaci zkušenostních dat a o hledání souvislostí (zákonů), které mezi nimi panují. V této práci se vědci obejdou *bez hodnotových soudů*. Vývoj myšlení se ve vztahu k této oblasti projevil v tom, že věda přestala být postupně kultivována pro ni samotnou, nýbrž čas, energie a nemalé finanční prostředky se do ní začaly vkládat proto, aby se z ní daly vytěžit *praktické a užitečné* výsledky pro člověka. A tady se již bez hodnotových soudů *obejít nelze*. O tom, co je pro člověka praktické a užitečné rozhoduje *naše pojetí člověka a smyslu jeho života*.

Praktickým, utilitaristicky zaměřeným lidem se to může jevit jako nesmyslné, protože jsou přesvědčeni, že je možné určovat kriteria praktičnosti a užitečnosti bez zohledňování základních antropologických a etických otázek. To je pravda jen částečně. Stanovíme-li si jako cíl co nejrychlejší překonávání vzdáleností, pak se jeví jako praktické a užitečné takové prostředky, které tento cíl dovolují dosáhnout. A čím větší rychlost dovolí člověku vyvinout, tím jsou pro něj praktičtější a užitečnější. Konstrukteři dopravních prostředků si přitom žádnými filosoficko-antropologickými a mravními otázkami lámat hlavu nemusí.

Těžiště problému ale leží jinde. Tento způsob stanovování kritérií užitečnosti se orientuje podle toho, *jaké cíle* si člověk *fakticky* volí. Pokud si za cíl zvolím *vyhloupení banky*, pak může být vše, co mi plánovanou

loupež umožní vykonat, hodnoceno jako *praktické* a *užitečné*. A čím lépe mi to umožní, tím *praktičtější* a *užitečnější* to bude. V ještě dramatictějších případech lze mluvit o praktických a užitečných prostředcích *k mučení a zabíjení lidí*. Čím více bolesti způsobí a čím více lidí nakonec sprovedí ze světa, tím jsou z utilitaristického hlediska *lepší*.

Jistě, utilitaristé se patrně ohradí, že podmínkou užitečnosti je realizace *dobra pro co největší počet lidí*, ale fakt je ten, že se jedná o *ne-utilitaristické kritérium*. Užitečnost nebo jak říkali staří filosofové, *bonum utile* (užitečné dobro), se bez této podmínky pohodlně obejde. Aby mohlo být identifikováno, stačí poměřovat zvolené prostředky *s jakýmkoliv cílem*, který si člověk může zvolit. Jestli se jedná o dobro vlastní, dobro druhých anebo o zlo toho nejbrutálnějšího kalibru, to na určování užitečnosti a praktičnosti *nemá žádný vliv*. Chce-li slabá žena někomu vyrazit zuby (cíl), pak je k tomu mnohem užitečnější a praktičtější železná tyč (prostředek) než její útlá pěstička.

Spor o povahu cílů

Kdyby byl tento způsob určování užitečného a praktického dobra jediný, znamenalo by to, že máme do činění s hodnotou čistě relativní, jež závisí *jen a pouze na svévoli* lidských jedinců. V době, kdy relativismus pronikl myšlení západního člověka, se běžně uvažuje v naznačeném stylu. Je-li pravda, že se mocní lidé tohoto světa shodli na nutnosti radikální redukce počtu obyvatel na planetě, pak samozřejmě považují za užitečné vše, co jim tento cíl pomůže uskutečnit.

Vzpouira proti takovému plánu ze strany relativistického Západu by byla možné jen v míře, v jaké by se od svého relativismu odpoutal. Dokud totiž nezreviduje své utilitaristické smýšlení, nemůže mít proti vražednému plánu mocných žádné principiální námítky. Maximálně se vzepne k instinktivní reakci, tak jako se každý živočich brání v případě, kdy se cítí ohrožen na životě. Na víc se ale nezmůže, protože jeho vlastní myšlení je ovládáno *úplně stejnou logikou*, díky níž bylo ve vrcholných patrech moci rozhodnuto o jeho nekompromisní likvidaci.

Jak se tedy staří nerelativističtí filosofové dívali *na podmínky určování a uskutečňování* užitečného dobra a praktičnosti? Kladli je do již zmíněného poměru vhodnosti mezi zvolenými prostředky a stanoveným cílem. Kde je ale nějaký zásadní rozdíl mezi užitečným dobrem v jejich pojetí ve srovnání s pojetím moderních utilitaristů? Vždyť i tito se opírají o stejné vymezení. Hledaný rozdíl je dán *pojetím cíle*, k jehož dosažení mají vhodné, tj. praktické a užitečné prostředky sloužit. Zatímco moderní utilitaristé učí (a pokud neučí, pak by to jako relativisté učit měli), že volit si lze jak prostředky tak i cíle, jejich protivníci trvají na tom, že kromě cílů volitelných existují ještě *cíle nevolitelné*, které jsou takové proto, že jsou prostě *dány nezávisle na naší vůli*, což znamená, že se jim *musíme přizpůsobit*.

Tím se celá záležitost posouvá do zcela jiného světla. Moderní utilitarista řekne, že poslední cíl lidského jednání je člověk sám, ale v hlubším pochopení toho, kdo je člověk, mu brání jeho přesvědčení, podle něhož byla metafyzika moderním vývojem vědění *překonána*. Proto se na člověka dívá *pouze z platformy empirických věd*, které žádná definitivně platná kritéria neznají. Následkem toho se i kritéria užitečnosti a praktičnosti vyznačují nestabilitou a jejich platnost se omezuje jen na danou dobu a dané místo.

Například současní eko-teroristé se při ospravedlňování svých sabotážních a diverzních akcí na vědu také odvolávají. Dříve měla věda a technika sloužit člověku k zajišťování jeho života na Zemi, dnes má být v

pojetí těchto fanatických blouznivců použita k *opačnému cíli* – k odstranění lidí z povrchu zemského. Nerelativistický filosof dokazuje, že pokud je cílem lidského jednání člověk sám, je třeba si uvědomit, že *bytostná povaha člověka je daná nezávisle na naší vůli jako objektivní struktura*. Tím pádem je také *nezávisle na nás* rozhodnuto, co je pro nás jakožto lidské bytosti užitečné a praktické.

Typicky moderní myslitel nemá problém s tvrzením, podle něhož je pro emoční zdraví některých lidí užitečné, aby navazovali promiskuitní sexuální vztahy, a to s partnery odlišného anebo i stejného pohlaví. K tomu jim stačí poukázat na to, že někteří psychicky labilní jedinci se stabilizují, když se takovému jednání oddají.

Neužitečnost cítění a prožívání při stanovování kriteria užitečnosti

Jeho oponent bude nesouhlasit jednak s jeho ztotožňováním dobra pro člověka s psychickým prožíváním, jednak s absencí kriteria lidské přirozenosti v jeho úvaze. V první námitce poznamená, že psychická vyrovnanost a spokojenost ještě neznamena, že je založena v autentickém lidském dobru. Mezi námi bohužel žijí i lidé, kteří jsou spokojeni a vyrovnaní, když druhým přivodí nějakou bolest a škodu. Staří filosofové v této souvislosti rozlišovali *předmět*, který člověka uspokojuje a *způsob*, jímž na něj emočně reaguje. Někdo může na trápení druhých (předmět) reagovat tím, že se z něj hluboce těší.

Filosofickou analýzou lze však ukázat, že radost z bolesti druhých je *eticky špatná*. V druhé námitce upozorní na to, že nic z toho, co je proměnné, není součástí lidské přirozenosti a tedy to nemůže být bráno jako kritérium pro rozlišování dobra a zla pro člověka nakolik je člověkem. Emoce jsou proměnnou součástí našich životů a proto na jejich základě nemohu rozhodovat o tom, co je pro mě jako člověka dobré a co zlé. I když se někdy nacházím v citově špatném rozpoložení, může to být pro mě (v posledním důsledku, vzhledem k mému poslednímu cíli) dobré a naopak, i když se z něčeho velice těším, může to pro mě znamenat velké zlo.

Nechceme-li tedy zmařit smysl našeho života, nemůžeme se soustředit jen na cíle, které si dle vlastní libosti můžeme fakticky volit, ale také *a především na cíle, které si máme* (máme povinnost) zvolit. Při takové, existenciálně naprosto fundamentální volbě nejsou naše pocity měřítkem, jímž by se jejich povaha dala hodnotit. Jsou pro nás totiž dobré i v případech, kdy se nám z různých důvodů jeví jako nežádoucí a odpudivé.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/nebezpecna-zamena-uzitecnosti-a-zakladniho-lidskeho-dobra/>